

Tadeusz Dmochowski
Uniwersytet Gdański

Suwerenizacja Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w ramach ZSRR w latach 1989–1990

W Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) faktyczna władza skupiała się w rękach niewielkiej grupy członków Biura Politycznego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (BP KC KPZR). W marcu 1985 r. sekretarzem generalnym KC KPZR został Michaił S. Gorbaczow, który rozpoczął proces przemian w ZSRR, początkowo pod hasłem *uskorienja*, a następnie *pieriestrojki* i *głasnosti*. Istotnym elementem reform była rozpoczęta przez Gorbaczowa reforma polityczna, która miała zaangażować popierające go przynajmniej teoretycznie siły do przejęcia władzy legislacyjnej i odsunięcia od władzy stawiających opór reformom dotychczasowych struktur państwowych i aparatu komunistycznego.

Najwyższym organem ustawodawczym ZSRR według konstytucji z 1977 r. była Rada Najwyższa (RN) ZSRR¹. Na podstawie konstytucji z 1936 r. Rada Najwyższa składała się z dwóch izb: Rady Związku (Совет Союза) i Rady Narodowości (Совет Национальностей). Analogicznie było w konstytucjach republik związkowych. Zbierała się dwa razy do roku.

Dążąc do reformy i demokratyzacji państwa, na podstawie postanowień XIX konferencji KPZR oraz ustaw o wyborach deputowanych ludowych i o zmianach oraz uzupełnieniach konstytucji ZSRR uchwalonych 1 grudnia 1988 r. przez RN ZSRR², Gorbaczow powołał do życia nowy najwyższy organ ustawodawczy

¹ Wprowadziła ją Konstytucja ZSRR z 1936 r. Rada Najwyższa ZSRR zastąpiła wówczas Wszechrosyjski Zjazd Rad i Centralny Komitet Wykonawczy ZSRR (CKW ZSRR). Rada Najwyższa RFSRR została utworzona na mocy Konstytucji ZSRR z 1936 r. i Konstytucji RFSRR z 1937 r. i przejęła kompetencje Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad i Wszechrosyjskiego CKW. Konstytucję RFSRR, bazującą na konstytucji ZSRR z 1977 r., uchwalono w 1978 r.

² Закон СССР от 1 декабря 1988 г. „О выборах народных депутатов СССР” [w:] „Ведомости ВС СССР” 1988, nr 49, poz. 729, <http://www.constitution20.ru/ru/documents/52> [dostęp: 20.06.2017]; Закон СССР от 1 декабря 1988 г. N 9853-XI „Об изменениях и дополнениях Конституции (Основного Закона) СССР” [w:] „Ведомости ВС СССР” 1988, nr 49, poz. 727, <http://www.constitution20.ru/ru/documents/51> [dostęp: 20.06.2017].

ZSRR – Zjazd Deputowanych Ludowych (ZDL)³ ZSRR (funkcjonował on w latach 1989–1991) złożony z 2250 deputowanych, w tym: a) 1500 deputowanych wybierano w jednomandatowych okręgach: 750 w okręgach terytorialnych oraz 750 w narodowościowo-terytorialnych (republik związkowych, republik autonomicznych, obwodów autonomicznych, okręgów autonomicznych); b) 750 deputowanych wybierano z ogólnozwiązkowych organizacji społecznych – w tym między innymi 100 z KPZR, 100 ze związków zawodowych, 100 z organizacji spółdzielczych (kołchozów, spółdzielni konsumenckich i innych zrzeszeń obywateli), 75 z rad kobiet zrzeszonych w Komitecie Kobiet Radzieckich i 75 z Komsomołu. Narodowościowo-terytorialne okręgi wyborcze tworzone według zasady: 32 okręgi w każdej republice związkowej, 11 okręgów w każdej republice autonomicznej i 5 okręgów w każdym obwodzie autonomicznym oraz 1 okręg wyborczy w każdym okręgu autonomicznym⁴.

ZDL, którego kadencja trwała 5 lat, miał się zbierać raz do roku. Zjazd uchwalał i dokonywał zmian w konstytucji ZSRR, decydował w kwestiach ustroju narodowościowo-terytorialnego, określał granicę państwową ZSRR, zatwierdzał zmiany granic pomiędzy republikami związkowymi, określał główne kierunki polityki wewnętrznej i zagranicznej ZSRR, wybierał RN ZSRR (w tajnym głosowaniu, spośród deputowanych ludowych ZSRR), przewodniczącego i pierwszego wiceprzewodniczącego RN ZSRR oraz zatwierdzał premiera Rady Ministrów ZSRR, przewodniczącego Komitetu Ludowej Kontroli ZSRR, przewodniczącego Sądu Najwyższego ZSRR, Prokuratora Generalnego ZSRR, Głównego Arbitra Państwowego ZSRR. Wybierał Komitet Nadzoru Konstytucyjnego ZSRR. Zmieniał akty przyjęte przez RN ZSRR. Podejmował uchwały o przeprowadzeniu powszechnego głosowania (referendum; art. 108). Równocześnie, zgodnie z Ustawą ZSRR z 1 grudnia 1988 r. o zmianach i uzupełnieniach konstytucji ZSRR, Radę Najwyższą przekształcono w stale działający organ ustawodawczy i kontrolny ZSRR z przewodniczącym RN na czele, złożony z dwóch równoprawnych i równych liczebnie izb: Rady Związku i Rady Narodowości (art. 111).

Przewodniczącym RN ZSRR został najpierw Gorbaczow (25 maja 1989 r. – 15 marca 1990 r.), a następnie Anatolij I. Łukianow (15 marca 1990 r. – 26 sierpnia 1991 r.).

Ustawa z 1 grudnia 1988 r. o zmianach konstytucji wprowadzała analogiczne zmiany konstytucyjne, czyli powołanie ZDL republik i zmiany w kompetencjach i funkcjonowaniu Rad Najwyższych republik związkowych – we wszystkich republikach związkowych ZSRR (art. 89–102)⁵.

Dostosowując się do nowej sytuacji prawnej, 27 października 1989 r. dokonano zmian w konstytucji Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (RFSRR). W preambule zapisano, że „w celu rozwoju demokracji socjalistycznej, samorządności narodu, poprawy systemu wyborczego, struktury i działalności Rad Deputowanych Ludowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości i zgodnie

³ Закон СССР от 1 декабря 1988 г. N 9853-XI (art. 89 i nast.).

⁴ *Ibidem*, art. 109; Закон СССР от 1 декабря 1988 г. „О выборах ...”, art. 15–18.

⁵ Закон СССР от 1 декабря 1988 г., N 9853-XI.

z ustawą ZSRR [...] »O zmianach i uzupełnieniach Konstytucji [...] ZSRR«” RN RFSRR zaproponowała dokonanie zmian w konstytucji RFSRR⁶. Na ich podstawie miały zostać wybrane nowe organy władzy RFSRR – najwyższy organ władzy państwowej w RFSRR – Zjazd Deputowanych Ludowych (ZDL) RFSRR oraz Rada Najwyższa RFSRR, które otrzymały podobne kompetencje na poziomie Rosji, jak ZDL ZSRR i RN ZSRR na poziomie ZSRR, w tym kompetencje odnośnie do granicy RFSRR (art. 104)⁷. ZDL RFSRR składał się z 1068 deputowanych: 900 deputowanych z terytorialnych okręgów wyborczych (proporcjonalnie do liczby ludności) i 168 deputowanych z narodowościowo-terytorialnych okręgów wyborczych według zasady: 4 deputowanych z każdej republiki autonomicznej, 2 deputowanych z każdego obwodu autonomicznego, 1 deputowany z każdego okręgu autonomicznego oraz 84 deputowanych z krajów, obwodów (oprócz jednostek autonomicznych) i miast Moskwy i Leningradu⁸. Rada Najwyższa RFSRR składała się z dwóch równoprawnych i równych liczebnie izb: Rady Republiki i Rady Narodowości⁹.

ZDL RFSRR został wybrany 4 marca 1990 r. na podstawie ustawy RFSRR z 27 października 1989 r.¹⁰ na 5-letnią kadencję i funkcjonował od 16 maja 1990 r. do 21 września¹¹, a *de facto* do 4 października 1993 r., kiedy został rozpuśćiony siłą.

W marcu 1990 r. ustawą ZSRR utworzono urząd prezydenta ZSRR oraz dokonano kolejnych zmian w konstytucji, w tym usunięto zapis o kierowniczej roli partii komunistycznej¹². Ponad rok później utworzono urząd prezydenta RFSRR¹³.

⁶ Закон РСФСР от 27 октября 1989 г. „Об изменениях и дополнениях Конституции (Основного Закона) РСФСР” [w:] „Ведомости ВС РСФСР” 1989, nr 44, poz. 1303, <http://www.constitution20.ru/ru/documents/54> [dostęp: 20.06.2017].

⁷ *Ibidem*. Paragraf 5 tego artykułu mówił, że do kompetencji ZDL RFSRR należy: „rozpatrzenie kwestii dotyczących zmiany granic RFSRR z innymi republikami związkowymi i ich przedłożenie do zatwierdzenia Zjazdowi Deputowanych Ludowych ZSRR, rozpatrzenie kwestii zmiany granicy państwowej ZSRR w przypadkach pociągających za sobą zmianę terytorium RFSRR”.

⁸ *Ibidem*, art. 105. Liczba deputowanych wybieranych w republikach autonomicznych – 64 z 16 republik (po 4 deputowanych z republiki), 10 z 5 obwodów autonomicznych (po 2 z obwodu autonomicznego), 10 z 10 okręgów autonomicznych (po 1 z okręgu autonomicznego).

⁹ *Ibidem*, art. 107.

¹⁰ Закон РСФСР от 27 октября 1989 г. О выборах народных депутатов РСФСР [w:] „Ведомости ВС РСФСР” 1989, nr 44, poz. 1305, <http://www.constitution20.ru/ru/documents/30> [dostęp: 20.06.2017].

¹¹ Został rozwiązany dekretem prezydenta Jelcyna z 21 września 1993 r. (Указ Президента РФ от 21 сентября 1993 г., N 1400 „О поэтапной конституционной реформе в Российской Федерации” [w:] „Собрание актов Президента и Правительства Российской Федерации” от 27 сентября 1993 г., nr 39, poz. 3597; „Российская газета”, 23 сентября 1993 г., 6 октября 1993 г. Wszedł w życie z chwilą podpisania.

¹² Закон СССР от 14 марта 1990 г., N 1360-I „Об учреждении поста Президента СССР и внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной Закон) СССР” [w:] „Ведомости СНД и ВС СССР” 1990, nr 12, poz. 189, <http://www.constitution20.ru/ru/documents/58> [dostęp: 20.06.2017].

¹³ Закон РСФСР от 24 апреля 1991 г., N 1098-1 „О Президенте РСФСР” [w:] „Ведомости СНД РСФСР и ВС РСФСР” 1991, nr 17, poz. 510, 512.

W związku ze zmianą nazwy państwa z RFSRR na Federacja Rosyjska¹⁴ Zjazd do 25 grudnia 1991 r. nosił nazwę ZDL RFSRR, a od 25 grudnia 1991 r. ZDL Federacji Rosyjskiej. Uchwały (постановления) ZDL, podejmowane zwykłą większością głosów, miały wyższą moc prawną w stosunku do ustaw (закон) uchwalanych przez Radę Najwyższą. Podobnie jak ZDL do 25 grudnia 1991 r. Rada Najwyższa nosiła nazwę RN RFSRR, a od 25 grudnia 1991 r. RN FR¹⁵.

ZDL RFSRR wybierał Radę Najwyższą RFSRR (stale działający dwuizbowy parlament)¹⁶ oraz przewodniczącego RN RFSRR (do czasu zmian konstytucyjnych polegających na wprowadzeniu stanowiska prezydenta RFSRR).

¹⁴ Закон РСФСР от 25 декабря 1991 г., N 2094-I „Об изменении наименования государства Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика” [w:] „Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР” (cyt. dalej jako: „Ведомости СНД РСФСР и ВС РСФСР”) 1992, nr 2, poz. 62, <http://www.constitution20.ru/ru/documents/81> [dostęp: 20.06.2017].

¹⁵ Съезд народных депутатов и Верховный Совет РСФСР /Российской Федерации (16 мая 1990 г. – 4 октября 1993 г.), <http://www.politika.su/gos/ndrs.html> [dostęp: 20.06.2017].

¹⁶ RN była ustawodawczym, zarządzającym i kontrolnym organem władzy państwowej RFSRR (stale działającym parlamentem). Składała się z 252 deputowanych (po 126 w dwóch równoprawnych izbach). Rada Republiki – 126 deputowanych z okręgów terytorialnych, proporcjonalnych w stosunku do liczby wyborców. Rada Narodowości – 126 deputowanych: po 3 z 16 republik autonomicznych (48), po 1 z 5 obwodów autonomicznych i 10 okręgów autonomicznych (15), 63 z krajów, obwodów i miast Moskwy i Leningradu. Początkowo tylko z okręgów narodowościowo-terytorialnych, później to ograniczenie usunięto. Na początku obie izby były wybierane przez ZDL, później tworzył je ZDL w drodze delegowania według kwot regionalnych. Sesje zwykle odbywały się dwa razy do roku. W czasie funkcjonowania ZDL odbyło się 7 sesji numerowanych i 2 nienumerowane. Funkcje: uchwała ustawy (законы), ratyfikował umowy, mianował członków rządu (do 1991 r.) i sędziów. W latach 1991–1992 RN rozpatrywała (z prawem odrzucenia) dekrety prezydenta dotyczące reformy gospodarczej sprzeczne z istniejącym ustawodawstwem (prezydent uzyskał od ZDL prawo wydawania takich dekretów na okres od 1 listopada 1991 r. do 1 grudnia 1992 r.). RN uchwała ustawy, które tego samego dnia były podpisywane przez przewodniczącego RN (bez prawa weta). Po 10 lipca 1991 r. ustawy były podpisywane w ciągu 14 dni przez prezydenta, który otrzymał prawo weta zawieszającego, przegłosowywanego prostą większością głosów (z obowiązkowym podpisaniem przez prezydenta uchwalonej powtórnie ustawy w ciągu 3 dni). Od 31 maja 1990 do 22 września 1993 r. uchwalono i oficjalnie opublikowano 333 ustawy RFSRR/FR (w tym 10 o zmianach i uzupełnieniach Konstytucji uchwalonych przez ZDL). Akty prawne były uchwalane również w formie uchwał (постановлений). Organem prasowym były cotygodniowe „Ведомости Съезда народных депутатов РСФСР и Верховного Совета РСФСР” (od numeru 6 z 1992 r. – pod nową nazwą „Российской Федерации”, w 1990 r. wyszło 30 numerów, w 1991 – 52, w 1992 – 52, w 1993 – 37), gazeta codzienna „Советская Россия” (do końca 1990 r. wydawana wspólnie z KC KPZR) oraz gazeta codzienna „Российская газета” (październik 1990 – wrzesień 1993, która stała się następnie organem rządu FR). Inne wydania RN – gazeta codzienna „Россия” (1990–1993, obecnie organ ruchu „Россия” G.N. Selezniewa), czasopismo „Народный депутат” (1992–1993, wcześniej wydawany przez RN ZSRR), czasopismo historyczne „Родина”, „Юридическая газета России” (utworzona w połowie 1993 r. [Постановление Президиума ВС РФ от 23 июля 1993 г., N 5573-1 „Об учреждении газеты

Większość w ZDL RFSRR, najwyższym organie władzy RFSRR będącej trzonym ZSRR, zdobyli zwolennicy wspierania emancypacji politycznej republik związkowych od Rosji/ZSRR. To stanowisko, biorące pod uwagę aspiracje republik związkowych, po raz pierwszy znalazło wyraz w ustawach ZSRR „O podstawach stosunków gospodarczych ZSRR, republik związkowych i autonomicznych” i „O rozgraniczeniu pełnomocnictw pomiędzy ZSRR i podmiotami federacji” z 10¹⁷ i 26 kwietnia 1990 r.¹⁸, w których mówiono o wyrównywaniu praw republik związkowych i autonomicznych w sferze społeczno-ekonomicznej, gospodarczej i kulturalnej oraz o prawie wystąpienia republik związkowych z ZSRR (po przegłosowaniu tego w referendum ludności republiki – art. 2 ustawy „O rozgraniczeniu [...]”). Po tej ustawie proces „autonomizacji” i „suwerenizacji” republik w ZSRR stał się nieodwracalny, a w RFSRR przyczynił się do powstania zagrożenia integralności terytorialnej Rosji i jej rozpadu.

I Zjazd Deputowanych Ludowych RFSRR (16 maja – 22 czerwca 1990 r.) wybrał Borysa N. Jelcyna na przewodniczącego RN RFSRR (29 maja)¹⁹, a RN RFSRR 15 czerwca mianowała Iwana S. Siłajewa²⁰ na stanowisko premiera RFSRR (pozostał

Верховного Совета Российской Федерации «Юридическая газета России»] на базе „Юридической газеты”, zbliżonej do LDPR, nie wychodziła), czasopismo „Возрождение”. Organy Rady Narodowości: gazeta „Федерация”, czasopismo „Этнополис”.

¹⁷ Закон СССР от 10 апреля 1990 г., N 1421-1 „Об основах экономических отношений Союза ССР, союзных и автономных республик” [w:] „Ведомости СНД и ВС СССР” 1990, nr 16, poz. 270; „Правда”, 17 апреля 1990. Ustawa weszła w życie 1 stycznia 1991 r., zgodnie z pkt. 1 Uchwały RN ZSRR z 10 kwietnia 1990 r. (Постановление ВС СССР от 10 апреля 1990 N 1422-1 „О порядке введения в действие Закона СССР «Об основах экономических отношений Союза ССР, союзных и автономных республик»” [w:] „Ведомости СНД и ВС СССР” 1990, nr 16, poz. 271). Utraciła moc na terytorium RFSRR w związku z przyjęciem porozumienia z 8 grudnia 1991 r. „O utworzeniu WNP”, ratyfikowanym Uchwałą RN RFSRR z 12 grudnia 1991 r. Постановление ВС РСФСР от 12 декабря 1991, N 2014-1, <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=2978> [dostęp 20.08.2011].

¹⁸ Закон СССР от 26 апреля 1990 г., N 1457-1 „О разграничении полномочий между Союзом ССР и субъектами федерации” [w:] „Свод законов СССР”, t. 1, Москва 1990, s. 44–12; „Ведомости СНД и ВС СССР” 1990, nr 19, poz. 329; „Правда”, 4 мая 1990. Wszedł w życie zgodnie z pkt. 1 Uchwały RN ZSRR z 26 kwietnia 1990 r., tj. z chwilą publikacji (Постановление ВС СССР от 26 апреля 1990, N 1458-1 „О введении в действие Закона СССР «О разграничении полномочий между Союзом ССР и субъектами федерации»” [w:] „Свод законов СССР”, s. 44–15; „Ведомости СНД и ВС СССР” 1990, nr 19, poz. 330). Faktycznie utraciła moc na terytorium RFSRR w związku z przyjęciem Konstytucji FR z 12 grudnia 1993 r.

¹⁹ Jelcyn pełnił funkcję przewodniczącego RN RFSRR od 29 maja 1990 r. do 10 lipca 1991 r.

²⁰ Постановление Верховного Совета РСФСР от 15 июня 1990 г. „По заявлению Совета Министров РСФСР” [w:] „Ведомости СНД РСФСР и ВС РСФСР” 1990, nr 3, poz. 36, <http://vedomosti.rsfrr-rf.ru/1990/3/#36> [dostęp: 20.06.2017]. Mianowanie przez RN zostało 18 czerwca zatwierdzone uchwałą ZDL RFSRR – Постановление Съезда народных депутатов Российской Советской Федеративной Социалистической Республики об

na nim do 26 września 1991 r.²¹), polecając mu stworzyć nowy rząd, a do tego czasu odchodząca Rada Ministrów miała wypełniać swoje obowiązki²².

Wybór Jelcyna na przewodniczącego RN RFSRR był klęską Gorbaczowa. Stało się to początkiem rozpadu ZSRR i emancypacji Rosji oraz było instytucjonalną emanacją osobistych ambicji Jelcyna i jego niechęci do podporządkowania się Gorbaczowowi. A że na przeszkodzie ku realizacji tego celu stał ZSRR i utrzymanie imperium, to dla Jelcyna miało drugorzędne znaczenie, byleby tylko odciąć się od Gorbaczowa i doprowadzić do jego upadku.

12 czerwca 1990 r. ZDL RFSRR uchwalił deklarację „**O suwerenności państwowej RFSRR**”²³, która głosiła zwierzchność praw republikańskich nad prawami ZSRR i prawo do dysponowania majątkiem narodowym Rosji (art. 5), czyli wstrzymywania aktów ZSRR niezgodnych z prawodawstwem RFSRR, oraz podział ogólnonarodowego majątku ZSRR przez wyodrębnienie z niego majątku rosyjskiego. Był to pierwszy akt prawny oznaczający początek likwidacji Związku Radzieckiego.

Uchwałą ZDL RFSRR z **22 czerwca 1990 r.** „**O rozgraniczeniu funkcji zarządzania organizacjami na terytorium RFSRR**” ZDL polecił RN RFSRR i komisji konstytucyjnej opracować podstawowe zasady nowego traktatu związkowego, biorąc za podstawę następujące zasady rozgraniczenia funkcji RFSRR i ZSRR: RM RFSRR podlega bezpośrednio ZDL RFSRR i RN RFSRR (par. 1). Funkcje bezpośredniego kierowania organizacjami, przedsiębiorstwami i instytucjami na terytorium RFSRR realizują następujące resorty ZSRR: Ministerstwo Obrony ZSRR, KGB ZSRR, Ministerstwo Lotnictwa Cywilnego ZSRR, Ministerstwo Komunikacji ZSRR, Ministerstwo Morskiej Floty ZSRR, Ministerstwo Łączności ZSRR, Ministerstwo Energetyki i Elektryfikacji ZSRR, Ministerstwo Energetyki Jądrowej i Przemysłu ZSRR, branże obrotowe przemysłu i kosmonautyki w zakresie zamówień Ministerstwa Obrony ZSRR i programów związkowych (par. 2). Podkreślono, że MSW RFSRR podlega tylko RM RFSRR i współdziała z MSW ZSRR (par. 3).

RN RFSRR polecano zwrócić się do RN republik związkowych celem przeprowadzenia międzyparlamentarnych konsultacji w sprawie przygotowania nowego traktatu związkowego. RM RFSRR wspólnie z KGB ZSRR polecono przeanalizować i wnieść pod obrady RN RFSRR problemy: współdziałania i systemu kierownictwa organami bezpieczeństwa państwowego w RFSRR, utworzenia KGB RFSRR

утверждении Председателя Совета Министров РСФСР, N 43-I от 18 июня 1990 г. [w:] „Ведомости СНД РСФСР и ВС РСФСР” 1990, nr 3, poz. 30.

²¹ Указ Президента РСФСР от 26 сентября 1991 г., N 132 „Об освобождении Силева И.С. от исполнения обязанностей Председателя Совета Министров РСФСР” [w:] „Ведомости СНД и ВС РСФСР” 1991, nr 40, poz. 1288, <http://xn--80aaabi1abz1ajb.xn--p1ai/doc/?ID=1904387> [dostęp: 05.08.2011] („w związku z przejściem do innej pracy”).

²² Постановление Верховного Совета РСФСР от 15 июня 1990 г. „По заявлению...”

²³ Декларация СНД РСФСР от 12 июня 1990 г., N 22-1 „О государственном суверенитете Российской Советской Федеративной Социалистической Республики”, N 22-I от 12 июня 1990 [w:] „Ведомости СНД РСФСР и ВС РСФСР” 1990, nr 2, poz. 22. Wchodziła w życie 12 czerwca 1990 r.

(z odnowieniem funkcji) i przekazania mu wszystkich organizacji KGB ZSRR na terytorium RFSRR, zastrzegając jednocześnie, że ochrona granic pozostaje w gestii KGB ZSRR²⁴. Polecono również:

- rozpatrzyć problem utworzenia służby celnej RFSRR (par. 4),
- zreorganizować rosyjski republikański Gosbank ZSRR w państwowy Bank RFSRR podporządkowany RN RFSRR, z przyznaniem mu pełnomocnictw w zakresie polityki pieniężno-kredytowej,
- utworzyć Bank Handlu Zagranicznego RFSRR²⁵ podporządkowany RN RFSRR (par. 5).
- rozpatrzyć problem systemu zarządzania przedsiębiorstwami i organizacjami Ministerstwa Przemysłu Naftowego i Gazu²⁶ oraz Ministerstwa Budownictwa dla Przemysłu Naftowego i Gazowego²⁷ ZSRR na terytorium RFSRR (par. 6),
- dla współdziałania z przedsiębiorstwami i organizacjami resortów związkowych na terytorium RFSRR (Ministerstwo Obrony, KGB, Ministerstwo Lotnictwa Cywilnego, Ministerstwo Komunikacji, Ministerstwo Floty Morskiej, Ministerstwo Łączności, Ministerstwo Energetyki, Ministerstwo Energetyki Atomowej i Przemysłu) wyznaczyć specjalnych przedstawicieli RFSRR w randze ministrów RFSRR,
- w części dotyczącej Ministerstwa Obrony ZSRR i KGB ZSRR, wymienionych wyżej przedstawicieli zobowiązać do sprzyjania umocnieniu jednolitej infrastruktury w interesie obrony kraju, prowadzenia głębokiej reformy wojskowej, wyposażenia wojsk i realizacji programów społecznych (par. 7).

W paragrafie 9 polecano RM RFSRR przystąpić do zawarcia porozumień w sprawach ekonomicznych, handlowych, socjalnych, narodowościowych, kulturalnych i innych, ze wszystkimi republikami związkowymi na podstawie równoprawności i dobrowolności (pkt 1). Miała również zawrzeć porozumienia z RM ZSRR w sprawach: wypełniania funkcji urzędów związkowych na terytorium RFSRR, operacji finansowych, obrotu pieniężnego, emisji, wyliczenia sum środków do budżetu związkowego, realizacji operacji walutowych przez Bank Handlu Zagranicznego RFSRR, przekazania wielu funkcji MSZ ZSRR dotyczących interesów RFSRR do MSZ RFSRR (pkt 2). Zgodnie z paragrafem 10 RM RFSRR miała zaproponować innym państwom (poza związkowym) zawarcie bezpośrednich porozumień z RFSRR, przewidujących przygotowanie kadr specjalistów, przyciąganie obcego kapitału dla budowy mieszkań, dróg, hoteli, kompleksów turystycznych, a także pozyskania kredytów (na możliwych do przyjęcia warunkach) dla rozwiązania problemu towarów spożywczych, zaopatrzenia w towary i organizacji branży usługowej dla ludności. Miała także zwrócić się do organizacji międzynarodowych

²⁴ „Охрана государственной границы остается за КГБ СССР”.

²⁵ *Внешнеэкономический банк РСФСР*, Внешэкономбанк РСФСР.

²⁶ Миннефтегазпром – Министерство нефтяной и газовой промышленности.

²⁷ Миннефтегазстрой – Министерство строительства для нефтяной и газовой промышленности (МНГС).

z prośbą o współdziałanie i pomoc w minimalizacji skutków katastrofy czarnobylskiej dla obwodów RFSRR²⁸.

Uchwała była kolejnym zdecydowanym krokiem w kierunku usamodzielnienia się RFSRR od ZSRR. Następnie na podstawie dwóch wyżej omówionych aktów **24 października** ustawę „**O działaniu aktów organów ZSRR na terytorium RFSRR**” ograniczającą działanie praw oraz innych aktów najwyższych organów władzy państwowej ZSRR, dekretów i innych aktów prezydenta ZSRR, aktów Rady Ministrów ZSRR, ministerstw i urzędów centralnych ZSRR, na terytorium RFSRR, ograniczono do takich, które zostały przyjęte w ramach pełnomocnictw przekazanych przez RFSRR ZSRR zgodnie z Deklaracją o suwerenności państwowej RFSRR i Uchwałą Zjazdu Deputowanych Ludowych RFSRR „O rozgraniczeniu funkcji zarządzania organizacjami na terytorium RFSRR”. Zastrzeżono, że RN RFSRR lub odpowiednio RM RFSRR może wstrzymać działanie ww. aktów, jeśli naruszają one suwerenność RFSRR (art. 1). W przypadkach nieprzewidzianych w artykule 1 prawa i inne akty wyżej wymienionych organów i prezydenta ZSRR wchodziły na terytorium RFSRR w życie po ich ratyfikacji przez RN RFSRR, a akty RM ZSRR po ich zatwierdzeniu przez RM RFSRR. Podobnie akty ministerstw i urzędów ZSRR wchodziły w życie po ich zatwierdzeniu przez organy RFSRR, upoważnione odpowiednio przez RN RFSRR lub RM RFSRR (art. 2). Do czasu zawarcia traktatu federacyjnego, republiki wchodzące w skład RFSRR biorą udział w rozwiązaniu spraw o zatrzymaniu, ratyfikacji, potwierdzeniu aktów organów ZSRR przez naczelne organy władzy państwowej i zarządzania RFSRR albo w innym porządku, ustalonym przez prawodawstwo republik wchodzących w skład RFSRR (art. 3). Akty organów ZSRR wydane do czasu przyjęcia niniejszego prawa działają na terytorium RFSRR, o ile nie zostaną wstrzymane przez RN RFSRR lub RM RFSRR (art. 4). Postanowienia działających na terytorium RFSRR organów państwowych, organizacji społecznych, politycznych, spółdzielczych i innych organizacji oraz przedsiębiorstw i urzędników, a także porozumienia i inne umowy przyjęte lub wykonane na podstawie aktów prawnych ZSRR, nieratyfikowanych, niezatwierdzonych lub wstrzymanych zgodnie z niniejszym prawem, są nieważne (art. 5). W razie podjęcia działań przewidzianych w artykule 5 obywatele, urzędnicy, organy państwowe, organy organizacji społecznych, politycznych, spółdzielczych i innych organizacji i przedsiębiorstw miały ponosić odpowiedzialność zgodnie z prawem RFSRR (art. 6)²⁹.

²⁸ Постановление СНД РСФСР от 22 июня 1990 г. „О разграничении функций управления организациями на территории РСФСР (основы нового Союзного договора)” [w:] „Ведомости СНД РСФСР и ВС РСФСР” 1990, nr 4, poz. 63, <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=4129;div=LAW;mb=LAW;opt=1;ts=A833C3C5353E2354A753E80A5F7152E6> [dostęp: 22.07.2011].

²⁹ Закон РСФСР от 24 октября 1990 г., N 263-1 „О действии актов органов Союза ССР на территории РСФСР” [w:] „Ведомости СНД РСФСР и ВС РСФСР” 1990, nr 21, poz. 237, <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=5239;div=LAW;mb=LAW;opt=1;ts=828D190EFC6E614DECE2B4C106D84FD2> [dostęp: 22.07.2011]. Zgodnie

Ustawa z 24 października dawała rosyjskim organom władzy prawo wstrzymania działania aktów związkowych w przypadku, gdy naruszały one suwerenność Rosji. Ustawa przewidywała wprowadzanie w życie decyzji organów naczelnych ZSRR, dekretów i innych aktów prezydenta ZSRR wyłącznie po ich ratyfikacji przez RN RFSRR. Wprowadzała bezprecedensową w praktyce prawnej normę karania obywateli lub urzędników wykonujących związkowe ustawy nieratyfikowane przez RN RFSRR.

31 października uchwalono ustawę „**O zabezpieczeniu ekonomicznej podstawy suwerenności RFSRR**” przyznającą RFSRR wyłączne władanie jej bogactwem narodowym, wykorzystywanie go i rozporządzanie nim oraz zastrzegającą, że RFSRR nie bierze odpowiedzialności za porozumienia zawarte przez organy ZSRR z naruszeniem tego prawa³⁰, tj. bez uzgodnienia i zgody RFSRR. Z kolei w celu zapobiegania narastającej groźbie masowych strajków oraz wygaszania napięć społecznych wywołanych przez kolejną podwyżkę cen rosyjskie kierownictwo przejmowało strajkujące przedsiębiorstwa pod swoją jurysdykcję, jednocześnie zaprzestając wpłat do budżetu związkowego. Ustawa budżetowa RFSRR na 1991 r. wprowadzała jednostronny system podatkowy, pozbawiając związkowe centrum własnych źródeł finansowych.

II Zjazd ZDL RFSRR (27 listopada – 15 grudnia 1990 r.) uchwalił 15 grudnia ustawę „O zmianach i uzupełnieniach Konstytucji (ustawy zasadniczej) RFSRR”, umacniając suwerenne prawa Rosji i wprowadzając do konstytucji RFSRR poprawkę nadającą konstytucyjny status „Deklaracji o suwerenności państwowej Rosji” (preambuła, art. 1). Zmiany i uzupełnienia dotyczyły zwierzchności republikańskich ustaw (art. 76) i własności na terytorium RFSRR. Bogactwa naturalne i podstawowe zasoby produkcyjne ogłoszono własnością Rosji i mogły być one udostępnione Związkowi w użytkowanie jedynie na podstawie ustaw RFSRR i przyszłej umowy związkowej (art. 11). Państwo (RFSRR) deklarowało także uznanie i ochronę własności prywatnej (art. 10)³¹.

Przyjęte przez RFSRR w 1990 r. dokumenty doprowadziły do konstytucyjnego kryzysu państwa związkowego i stały się podłożem ogłaszania przez republiki związkowe suwerenności. Jednocześnie Jelcyń rozbił ZSRR, wysuwając demagogiczne hasło, aby rosyjskie podmioty autonomiczne brały „tyle samodzielności, ile mogą przyswoić”. Zdecydowanie, tak jak i jego zwolennicy w kierownictwie RFSRR, opowiadał się przeciwko utrzymaniu zreorganizowanego państwa unitarnego na

z Постановлением ВС РСФСР от 24 октября 1990 входило в życie z chwilą przyjęcia, tj. 24 października 1990 r.

³⁰ Закон РСФСР от 31 октября 1990 г., N 293-1 „Об обеспечении экономической основы суверенитета РСФСР” [w:] „Ведомости СНД РСФСР и ВС РСФСР” 1990, nr 22, poz. 260, <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=16059;div=LAW;mb=LAW;opt=1;ts=828D190EFC6E614DECE2B4C106D84FD2> [dostęp: 22.07.2011].

³¹ Закон РСФСР от 15 декабря 1990 г., N 423-1 „Об изменениях и дополнениях Конституции (Основного Закона) РСФСР” [w:] „СНД РСФСР и ВС РСФСР” 1990, nr 29, poz. 395, <http://www.constitution20.ru/ru/documents/65> [dostęp: 20.06.2017].

rzecz przekształcenia ZSRR w sojusz suwerennych państw, wypełniający funkcje przekazane mu przez republiki (w tym duchu występował na III nadzwyczajnym ZDL RFSRR, 28 marca – 5 kwietnia 1991 r.).

W związku z takim nastawieniem kierownictwa RFSRR, kierownictwa rosyjskich podmiotów autonomicznych przez swoje rady zaczęły uchylać deklaracje o własnej suwerenności i przysyłać je prezydentowi ZSRR. W deklaracjach dążono do utworzenia państw etnicznych, odrzucając tym samym formalno-prawne podstawy państwa typu radzieckiego. Jesienią 1991 r. wszystkie republiki autonomiczne RFSRR ogłosiły się suwerennymi państwami, a wiele obwodów autonomicznych ogłosiło o przekształceniu się w republiki. Zaistniało realne zagrożenie rozpadu RFSRR lub jej przekształcenia w konfederację.

Sovereignization of the Russian Soviet Federative Socialist Republic within the USSR in the years 1989–1990

Summary

At the end of 1988, the legislative changes began in the USSR, beginning a political reform that ended the one-party administration of the CPSU, started the disintegration of state structures, and finally led to the collapse of the Communist Party and the fall of the USSR. The new political and party system of the USSR and RSFSR and the new political order in the post Soviet Union space, resulting from the emancipation of Russia and the ambitions of Yeltsin on the one hand, and the weakness of Gorbachev and the then elite of Soviet political power on the other, began to take shape.

Key words: Sovereignization, Russian Soviet Federative Socialist Republic, Soviet Union, Gorbachev, constitution, changes of the constitution, Yeltsin